

פרחי שושנים שולחן ערוך פרוייקט לימוד

אורח חיים

הלכות אורח חיים שיעור 2

© פרחי שושנים

אין להשתמש בשיעור זה לשום מטרה ללא רשות מפורשת מהמוציא לאור

- פרחי שושנים תוכנית הסמיכה -

והוא בגזל ממש וח"ו לתלמידי חכמים לעשותו.

רשות השימוש היא אישית בלבד ולצורך לימודי הקורס ולחזרה ושינון. וכל שימוש אחר טעון בקשת הרשות!

שאלות על השיעור

1. מהו הזמן המועדף לאמירת ברכות השחר?
2. אילו שתי ברכות לא מוזכרות בגמרא במסכת ברכות, ואיזו ברכה לא מוזכרת כלל בגמרא?
3. יש שני הסברים למילה "שכוי", מהם?
4. מדוע השתנה זמן אמירת ברכות השחר, מהזמן בו נאמרו בתקופת הגמרא?
5. אלו ברכות חייבות להאמר 'עובר לעשייתן'?
6. מי זכאי להנות מהנאות העולם?
7. מה משמעות הביטוי מעילה, ומה שייכותו לברכות השחר?

שיעור

2

הלכות ברכות השחר

סימן מ"ו סעיף א'

כשיעור משנתו יאמר "אלוקי נשמה..."

כשישמע קול התרנגול יברך "הנותן ל¹שכוי בינה²..."

כשמתלבש יברך "מלביש ערומים".

כשיניח ידיו על עיניו יברך "פוקח עורים".

כשישב יברך "מתיר אסורים".

כשזוקף יברך "זוקף כפופים".

כשיניח רגליו בארץ יברך "רוקע הארץ על המים".

כשנועל מנעליו יברך "שעשה לי כל צרכי".

כשהולך יברך "המכין מצעדי גברי".

כשחוגר חגורה יברך "אוזר ישראל בגבורה".

הרמ"א: כשלוש מכנסיים המפרידות בין לבו לערוה יברך ג'כ "אוזר ישראל בגבורה".

כשלוש כובע או מצנפת בראשו יברך "עוטר ישראל בתפארה".

כשנוטל ידים יברך "אשר קדשנו ... על נטילת ידיים".

כשירחץ פניו יברך "המעביר שינה מעיני... ויהי רצון [וכו' עד] הגומל חסדים טובים לעמו ישראל" שהכל ברכה אחת, ולכן לא יענה אמן על ברכת המעביר שינה .... עד הגומל חסדים...".

¹פירוש המילה שכוי- 1. הלב 2. תרנגול, כפי שיבואר לקמן
²ב רפויה, ההיגוי הנכון לפי אליה רבה מו

מקור ההלכה

הלכה זו בשו"ע המפרטת את סדר אמירת ברכות השחר, מקורה בגמרא בברכות דף ס' ע"ב. שם כתוב סדר הברכות אותן אומר האדם כל בקר תוך כדי תהליך הקימה מהשינה.

וכך כתוב בגמ':

"כי מתער (כשמתעורר) אומר אלוקי נשמה... (עד-) המחזיר נשמות לפגרים מתים.
כי שמע קול תרנגולא לימא ברוך אשר נתן לשכוי בינה (כששומע קול התרנגול
יאמר ברוך וכו')."

כי פתח עיניה (כשפוקח עיניו) לימא ברוך פוקח עורים.

כי תריץ ויטיב (כשמתיישב במטתו) לימא ברוך מתיר אסורים.

כי לביש (כשמתלבש) לימא ברוך מלביש ערומים."

כי זקיף (כשמזדקף) לימא ברוך זוקף כפופים.

כי נחית לארעא (כשירוד ממטתו לארץ) לימא ברוך רוקע הארץ על המים.

וכך ממשיכה הגמרא ומפרטת את כל שלבי הקימה, באיזה שלב יש לומר כל ברכה, להוציא שלש ברכות: 1. "שלא עשני גוי" 2. שלא עשני עבד" 3. "שלא עשני אשה".

שלש ברכות אלו מבוססות על הגמרא במנחות דף מג עמ' ב', בהן נדון בהמשך.

נביא כאן נקודה מסוימת הנדונה בראשונים
שתעזור לנו להבין ענין הנאמר בסימן זה.

ביאור המילה "שכוי"

שכוי - תרנגול

רש"י ותוספות מסבירים את ברכת "הנותן לשכוי בינה..." באופן זה: זהו שבח להקב"ה שנותן לשכוי - לתרנגול - את היכולת להבדיל - להבחין - בין יום לבין לילה.

שואלים התוספות: לפי זה, מה הדין אם הוא לא שומע את קריאת התרנגול, האם צריך לברך? והם עונים שברכה זו היא שבח להקב"ה על האפשרות שלנו לחוות את ההנאה שבאור יום, ולא על קריאת התרנגול עצמה. קריאת התרנגול המוזכרת בברכה באה רק לסמל ענין זה, מכיון שהתרנגול קורא (מקרקר) עם זריחת השמש, אך בעצם זו הודיה לד' על אור היום. על כן גם מי שלא שמע את קריאת התרנגול מברך ברכת "הנותן לשכוי בינה".

שכוי - הלב

הרא"ש³ ותלמידי רבינו יונה מסבירים באופן דומה, אך הם מסבירים כי המלה 'שכוי' בברכה זו כוונתה ל'לב'. ברכה זו היא שבח לד' שנתן ללב יכולת להבדיל בין יום ללילה.

דעת התוס': עשיית הפעולות – תנאי לאמירת הברכות

תוספות (הנזכר לעיל) מוסיפים, שאם אדם לא מתלבש בבקר ונשאר במטה, אין לו לברך ברכת מלביש ערומים וכן בכל ברכה אחרת הקשורה למעשה מסוים. וכן אם אחד לא שם כיסוי או כובע, אינו מברך את ברכת עוטר ישראל בתפארה מאחר שהוא לא יישם את ההנאות - הפעולות הללו.

³ בנוסף, ראה 'ראש' על מסכת 'יומא' פרק ה'

זמן אמירת ברכות השחר

ברכות השחר: מתי נאמרות?

א. הרא"ש ותלמידי רבינו יונה מסכימים עם דעת התוספות, שברכות השחר המתיחסות לפעולות או הנאות שלנו נאמרות רק כאשר אדם אכן נהנה, כלומר מבצע את הפעולות הנ"ל, באותו יום. בימינו אין נוהגים כך, מכיון שאיננו נמנעים מלגעת במקומות לא נקיים בלילה, לכן מברכים אנו ברכות אלו בשלמותם בפעם אחת, לאחר שהתלבשנו לגמרי ואנו מוכנים.

ב. דעת הרמב"ם (הלכות תפלה פרק ז') כי כל ברכה מברכות השחר שלא נתחייב בה אינו מברך אותה, "אם לן בכסותו, אינו מברך מלביש ערומים" וכו'. כלומר ברכות אלו נאמרות בשעת מעשה, ברגע שלא עשה את הפעולה עליה נסובה הרכה אינו מברך. הרמב"ם מתנגד למנהג של אמירת ברכות השחר בבית הכנסת כיון שבאפן זה הברכות אינן נאמרות סמוך לעשיית הפעולה.

בברכות הנאמרות על פעולה מסויימת יש כלל האומר כי יש לאומרן
'עובר לעשייתן' דהיינו לפני עשיית אותה פעולה ובסמוך לה.
כיצד א"כ אומרים אנו את ברכות השחר, הנאמרות על פעולות כגון
לבישה וכדו' - אחר עשיית אותן פעולות, ושלא בסמוך להן?

ברכות השחר – 'ברכות השבח'

הר"ן במסכת פסחים דן בזמן הראוי לאמירת ברכות השחר. הוא מסביר שענין אמירת ברכה בסמוך לעשיית מצוה, וההקפדה לאומרה לפני עשיית המצוה ולא לאחריה, כלל זה קיים ב'ברכת המצוות' ואינו נוגע ל'ברכות השבח'. זו הסיבה לכך שמברכים ברכות השחר, שהם 'ברכות השבח', בביה"כ בפעם אחת.

כראיה מביא הר"ן את הברכה שמברכים כאשר רואים את הים הגדול. אין שום ענין לכסות את העיניים ולא לראות את הים בשעת הברכה, כדי שתהא הברכה 'עובר לראיתו'. ברכות שבח נאמרות גם לאחר ההנאה - הפעולה שבה נהנים וכו'. לפי זה, גם אם שומע את השכוי, לדוגמא, קורא בלילה, הברכה יכולה להאמר לאחר מכן.

בענין זה מצטט הר"ן את דברי הרמב"ן על מה שכתוב ב'ירושלמי' כי כששומעים רעם, הברכה המתאימה חייבת להאמר מיד לאחר שמיעת הרעם. בענין זה, כל עיכוב, כל איחור, מונע ומבטל את אמירת הברכה. לפי זה איך מותר לברך את ברכות השחר בביה"כ, הרי עבר זמן מאז ביצוע הפעולה?

על כך אומר הרמב"ן שענין אמירת ברכות השחר בביה"כ, מבוסס היטב עפ"י ההלכה. ברכות השחר הן 'ברכות השבח', בברכות אלו אנו משבחים ומברכים את ד' על חסדו הגדול בחידוש וקיום מעשה בראשית בסדר הטוב ביותר. הקב"ה דואג ושומר שהעולם יפעל כשורה. לפיכך, לא רק שאפשר לברך את הברכות בביה"כ, אלא אף אדם שלא שמע את קריאת התרנגול או שלא חבש כובע וכו', יכול לברך את כל הברכות, זאת מכיון שברכות אלו נתקנו על קיום אותם הדברים בעולם, ולא על ההנאה הפרטית שלנו מאותם דברים.

הרא"ש שואל על המנהג בימינו לברך ברכות השחר רק לאחר נטילת ידיים, האם זה לא סותר את דברי הגמרא בפסחים שכל הברכות נאמרות 'עובר לעשייתן'? והוא משיב: כלל זה – לברך לפני עשיית המצוה, אמור רק כאשר מקיימים מצוה. מה שאין כן בברכות השחר שהן ברכות של הודיה ושבח להקב"ה, הן יכולות להאמר מאוחר יותר.

מדוע מברכים אנו ברכות אלו מדי יום ביומו?

הגמרא המובאת להלן מבוססת על גמרא במסכת ברכות דף לג' עמ' א'

**"אסור לאדם להנות מהעולם בלא ברכה"
"כל הנהנה מהעולם הזה בלא ברכה עובר על איסור מעילה"**

בענין זה מובאים שני פסוקים שלכאורה סותרים זה את זה.

א. "לד' הארץ ומלאה" - היקום על כל אשר בו שייך להקב"ה.

ב. "והארץ נתן לבני אדם" - העולם הזה ניתן לאנושות.

בפס' אחד כתוב שהעולם הזה שייך להקב"ה, ואילו לפי הפסוק השני נראה שהקב"ה העניק את הארץ לבנ"א, כיצד ניישב את הסתירה?

חכמינו מיישבים את הסתירה בהסבר הבא:

העולם הזה, בו חיים בנ"א, הוא אכן עולמו של הקב"ה. אולם, לאחר שאנו מברכים ברכה, ד' מתיר לנו להנות ממנו, לחוות את אותה ההנאה. כלומר: "לד' הארץ ומלאה" - תמיד! ואחרי שאנו מברכים - "והארץ נתן לבנ"א", ד' נותן לנו רשות להשתמש בעולמו ולהנות מהנאותיו.

הנאה שבחיים

ברכות אלו שאנו לומדים כרגע שייכות לברכות הנהנין- ברכות שמברכים על הנאות, לפנין ולאחריהן.

מאחר שלכל אדם יש הנאות רבות במשך היום (הנאה מאוכל, מריח טוב וכדו') תקנו לנו חז"ל לברך ברכה מתאימה לכל סוג של הנאה במשך היום. כמו שאנו מברכים לפני הארוחה, לפני אכילת מאכלים, כך גם ברכות השחר נאמרות מידי יום כשחווים את ההנאות - המעשים, הקשורים לברכות אלו. (כפי שמפורט בגמרא, מסכת ברכות דף ס')

שלחן ערוך הרב מדגיש ומחזק את הענין – לברך לפחות מאה ברכות ביום.

וזו גם אחת הסיבות לחיוב אמירת ברכות השחר.

אנו מחויבים להדות לד' על גורלנו הטוב, ככתוב: "ברוך ד' יום יום"

סיכום

כל ברכה בברכות השחר, שהאדם לא יישם את הענין המדובר בברכה (לדוגמה: אדם שנשאר במטה וכו') -

- יש שאומרים לא לברך את הברכה המסויימת הזו.
- פוסקים אחרים מחלקים בענין ודנים כל ברכה לגופה. ברכות שעניינן שבח להקב"ה על תועלת כללית לעולם, ולא על תועלת אישית בשביל האדם, כמו ברכת "הנותן לשכוי בינה..." או ברכת "רוקע הארץ על המים", נאמרות אף אם לא חווה אותם באותו יום. לעומת זאת, ברכות שעניינן תועלת אישית, כמו "מלביש ערומים", "המכין מצעדי גבר" וכדו', יש לברך רק במידה ונהנה באותו יום מאותו ענין, אם באותו יום לא יישם את הפעולות האמורות בברכות, לא יברך ברכות אלו.
- יש פוסקים האומרים שאף ברכות שעניינן לכאורה תועלת אישית לאדם, נאמרות אף אם האדם לא נהנה, מאחר והמשמעות של ברכות אלו היא הודיה לד' על חסדיו לבני האדם באופן כללי.